

УДК 327

ЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ «ДОКТРИНИ НІКСОНА» ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Анатолій Павко

*Національна академія управління,
вул. Пугачова, 15, м. Київ, Україна, 00125, тел. 044-246-24-46,
email: uanapavko@yandex.ua*

На основі критичного використання різноманітних джерел та соціогуманітарної літератури проаналізовано в контексті історичного досвіду сутнісні засади та особливості зовнішньополітичної доктрини «Ніксона», проілюстровано її значення в реалізації стратегічних завдань тогочасної американської дипломатії.

Ключові слова: зовнішньополітична концепція; «доктрина Ніксона»; «в'єтнамський синдром»; «гуамська доктрина»; глобальна стратегія США.

Зовнішньополітичні доктрини завжди відігравали в минулому і відіграють на сучасному етапі розвитку світової цивілізації визначальну роль у діяльності будь-якої держави на міжнародній арені. В конкретних зовнішньополітичних концепціях та доктринах формується комплекс поглядів на картину сучасного світу; визначаються засоби та методи зовнішньої політики; здійснюється вибір плацдармів зовнішньополітичної активності та прогнозується розвиток відносин з різними компонентами світової системи держав (держави-союзники; держави-противники; держави, які дотримуються нейтральної позиції) [15, с. 23]. Доволі важливе місце, з урахуванням об'єктивних чинників, вони посідають в теоретичному арсеналі однієї з найпотужніших держав світу – Сполучених Штатів Америки. Історичний досвід виразно засвідчує, що американська зовнішня політика у своєму стратегічному вимірі базується на зовнішньополітичних доктринах та концепціях, які зазнають модернізаційних та модифікаційних змін відповідно до теоретичної розробки та практичної реалізації принципів традиційності та ситуативного реагування США на міжнародні реалії та події в окремих регіонах та державах світу. Зауважимо, що пошуки нового, адекватного стратегічним змінам на планеті доктринального забезпечення зовнішньої політики і способів гарантування національної безпеки розгорнулися в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття на всіх рівнях американського політичного життя. При всьому розмаїтті зовнішньополітичних концепцій та суперечливостей зовнішньополітичної філософії зовнішня політика Сполучених Штатів завжди була підпорядкована імперативам геополітики. Проте це нова геополітика: в її основу покладено не традиційне захоплення територій, боротьбу за сфери впливу та баланс сил, а статус глобального домінування у світі [24, с. 6]. Зазначимо, що трансформація відповідного

зовнішньополітичного курсу США традиційно пов'язана зі спробами пристосувати власну міжнародну політику до нового співвідношення сил у світі, до зміни геополітичних обставин. Саме ці чинники та прагматичні завдання й обумовлюють необхідність і доцільність формування та еволюції нових зовнішньополітичних доктрин, в яких у синтезованому вигляді узагальнюються й отримують політико-ідеологічне оформлення базові доктринальні положення нового зовнішньополітичного курсу. На слушну думку О. Яковлева, загалом американські зовнішньополітичні доктрини є гнучкими, а, отже, доволі зручними для практичного використання [25, с. 205].

Визначимо термінологічну сутність зовнішньополітичних доктрин та їхню еволюцію. Наприклад, у «Дипломатичному словнику», опублікованому ще в радянський період, зовнішньополітичну доктрину трактують як прийняту тією чи іншою державою систему поглядів на цілі, завдання і характер зовнішньополітичної діяльності, а також на способи її реалізації та забезпечення. Авторський колектив зазначеного видання дотримується думки, що квінтесенцією зовнішньополітичної доктрини є те «головне, на що в даний момент зроблено основний акцент в міжнародних справах відповідною державою» [4, с. 341]. Водночас у запропонованому авторському баченні зовнішньополітичної доктрини рельєфно простежується його політико-ідеологічна домінанта. Зокрема, наголошується на тому, що зміст доктрини визначається зовнішньополітичними інтересами панівного класу, принципами його зовнішньої політики [4, с. 341].

На думку радянського історика-міжнародника Ю. Мельникова, найчіткіше смислове значення зовнішньополітичної доктрини пов'язане з її сутнісним розумінням як системи уявлень, рішень та лозунгів, що розглядають як офіційне керівництво до дії тієї чи іншої держави на світовій арені. Як вважає дослідник, в окремих випадках міжнародного життя подібна доктрина може бути «інтернаціоналізована», тобто схвалена іншими країнами. Вона може стати основою або частиною відповідних норм міжнародного права чи угод [9, с. 35].

Сучасне узагальнене і поглиблене з позицій новітніх методологічних парадигм визначення зовнішньополітичної доктрини міститься в «Політичній енциклопедії», опублікованій 2011 року. У цій фундаментальній науковій праці наголошують, зокрема, на тому, що внутрішньополітична доктрина – це офіційно проголошена система принципів зовнішньополітичної діяльності, мети та засобів зовнішньої політики міжнародного актора. На переконання авторів політичної енциклопедії, формулювання зовнішньополітичної доктрини є етапом детермінації зовнішньополітичної поведінки міжнародного актора, що пов'язаний із соціальною легітимізацією та раціоналізацією його подальшої діяльності у міжнародних відносинах. Саме тому публічний характер політичного процесу та активна зовнішньополітична стратегія актора є чинниками, що сприяють інституціоналізації зовнішньополітичної доктрини як невід'ємної складової процесу його взаємин з іншими міжнародними акторами [17, с. 226]. Унаслідок геополітичних та регіональних змін у світі правлячі кола США змушені постійно переглядати та корегувати відповідні

зовнішньополітичні доктрини, які визначали сутнісні засади їхньої зовнішньополітичної стратегії.

Вітчизняні дослідники на основі критичного аналізу зовнішньої політики США, великого масиву теоретичних і прикладних праць зарубіжних істориків, фахівців у галузі міжнародних відносин, політологів відобразили еволюцію тих ідейно-теоретичних принципів, на яких базувались політична стратегія США, як і практичний курс держави, від завершення Другої світової війни до розпаду Радянського Союзу. Наведемо відповідний варіант періодизації післявоєнної зовнішньої політики США, запропонований для наукового вжитку А. Дашкевичем.

1. Наступально-формуючий етап глобальної протидії комунізму від смерті Ф. Рузвельта до розв'язання агресії у В'єтнамі.

2. Етап переосмислення та непевності зовнішньополітичного курсу Р. Ніксона–Дж. Форда–Дж. Картера.

3. Етап вирішального наступу проти соціалізму та СРСР (1981–1984).

4. Етап «виклику» радянській перебудові (до кінця 1991 р.).

5. Етап пошуків нової зовнішньополітичної стратегії у світі (від розпаду СРСР до сьогодні) [3, с. 49].

Авторитетний історик-міжнародник професор Г. Цветков в одному зі своїх ґрунтовних монографічних досліджень всебічно висвітлив етапи становлення та розкрив сутнісні засади американських доктрин періоду «холодної війни», переконливо показав діалектику їхньої еволюції у післявоєнний період. Об'єктом його аналізу стали зовнішньополітичні доктрини, окреслені відповідними хронологічними межами:

1) доктрина «стримування» (1946–1952);

2) доктрина «визволення» (1953–1954);

3) доктрина «тотальної розплати» (1954–1955);

4) доктрина «балансування на межі війни» (1956–1958);

5) доктрина «диференційованого стримування» (1959–1960);

6) доктрина «кризового або гнучкого реагування» (1961–1963);

7) доктрина «наведення мостів» (1968);

8) «доктрина Ніксона» (1969–1972) [23].

Незважаючи на специфіку перелічених доктрин, на їхні розбіжності у тактичному відношенні, спільною їхньою рисою було забезпечення зовнішньополітичної стратегії «стримування» комунізму.

Чільне місце в теоретичному арсеналі зовнішньої політики Вашингтона займає і офіційна американська зовнішньополітична «доктрина Ніксона». Її поява обумовлена, з одного боку, адекватним процесом відображення нової зовнішньополітичної реальності у свідомості правлячих кіл США, а з іншого – відверто кон'юнктурними, вузькополітичними міркуваннями тогочасної панівної верхівки Сполучених Штатів Америки. Наголосимо, що для американської політичної традиції доволі характерними є спроби нового керівництва сформулювати певну нову зовнішньополітичну лінію, ефектно назвати її і тим самим привернути увагу до себе. Цей аспект проблеми

представлений належним чином і в «доктрині Ніксона» [5, с. 3–4]. Зазначимо також, що період кінця 60-х – початку 70-х років минулого століття позначений для США глибокими внутрішніми потрясіннями, наростанням труднощів в економіці та соціально-політичній сфері США. Це гостро поставило питання про зміну всієї системи пріоритетів державної політики США. Фактично, вперше за всі післявоєнні роки не тільки окремі далекоглядні критики американського уряду, а й широкі кола громадськості відчули, що США мають відмовитися від зовнішньополітичних авантур і уповільнити темпи гонитви озброєнь, а значно більші кошти спрямувати на вирішення внутрішніх проблем, що загострилися. Всі ці зміни необхідно відобразити в нових зовнішньополітичних доктринах.

Зазначимо, що «доктрина Ніксона», її різні концептуальні та практично-політичні аспекти вже стали об'єктом наукових досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них варто вказати на ґрунтовні, з точки зору джерельної бази та наукового аналізу, праці А. Громико [2], Ю. Мельникова [8; 9], В. Ніконова [11; 12], В. Петровського [13; 14; 15; 16], С. Рогова [18], А. Фурсенко [22], Г. Цветкова [23], О. Яковлева [25], А. Дашкевича [3], В. Соргіна [20; 21], Б. Ширяєва [24], а також колективні узагальнюючі праці із зазначеної проблеми українських та російських представників історико-політичної думки [1; 5; 7; 10; 19]. Незважаючи на сумлінність і аргументований характер авторських положень і висновків, вказані праці усе ж вимагають до себе конструктивно-критичного відношення.

Мета нашої статті – розкрити, спираючись на фактологічний і теоретичний матеріал, об'єктивні і суб'єктивні чинники, які обумовили необхідність розробки «доктрини Ніксона», проаналізувати її сутність та особливості, роль та значення у контексті історичного досвіду практичної реалізації зовнішньополітичної стратегії США наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст.

Враховуючи історичний досвід, зауважимо, що зміна зовнішньополітичних концепцій США є результатом та наслідком взаємодії значної кількості чинників. Проте, насамперед, вона обумовлена як об'єктивними змінами у співвідношенні політичних сил на міжнародній арені та всередині країни, так і суб'єктивною переоцінкою правлячою елітою цих зрушень, новими обставинами, які склались у світі загалом і в Сполучених Штатах Америки зокрема. Водночас зауважимо, що зовнішньополітична філософія і стратегія США завжди мали внутрішньо суперечливий характер.

Одна із головних таких суперечностей полягає в намаганні їхніх авторів синтезувати зовнішньополітичні стратегії як два елементи, які доволі важко поєднати. З одного боку, загальний підхід до геополітичних реалій тогочасного світу із суб'єктивних позицій правлячого класу, а з іншого – намагання заради власних інтересів певною мірою врахувати об'єктивні зміни, що відбуваються у міжнародному співтоваристві, та застосувати щодо нього власні конкретні можливості.

Післявоєнні американські зовнішньополітичні концепції відрізнялись одна від одної зміною у співвідношенні цих двох елементів. Якщо один з них мав

переважно консервативну спрямованість, то інший, навпаки, був доволі рухливим, динамічним.

Загалом американські зовнішньополітичні концепції та доктрини періоду «холодної війни» нагадували суміш антикомунізму та національного прагматизму, в якій саме прагматичні інтереси та уподобання США значною мірою визначали рівень і напрям розвитку та поширення антикомунізму, і навпаки [5, с. 11].

Ставлячи за мету проаналізувати об'єктивні обставини, які спонукали до появи зовнішньополітичної концепції республіканської адміністрації США, відомої як «доктрина Ніксона», важливо, на наш погляд, звернути увагу на глобальний фон, на якому відбувались активні пошуки нової доктрини американської політики.

Щодо цього зазначимо, що назрівання та концептуальне оформлення зовнішньополітичної доктрини відбувались в умовах скорочення американських глобальних можливостей. Йдеться про прагнення правлячих кіл США утримати в тій чи іншій формі власне лідерство у капіталістичному світі, свою можливість впливати на розвиток світових подій. Водночас правлячі кола США намагались забезпечити наступність у своїй зовнішньополітичній стратегії, неодмінно зберігаючи гегемоністські претензії у сфері міжнародних відносин. Різниця у цьому випадку полягала лише в тому, що в інтересах правлячого класу США визнавали необхідність модифікувати тактичні засоби боротьби для досягнення своїх стратегічних цілей. Проте незмінною серед складових доктринального забезпечення зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів Америки за часів «холодної війни» залишалась антикомуністична спрямованість і цільове призначення відповідної доктрини.

Наголосимо, що адміністрація Л. Джонсона, наступника Дж. Кеннеді, продовжувала активно використовувати у своїй зовнішньополітичній діяльності доктрину «гнучкого реагування» (1963–1968). Як засвідчують дипломатичні джерела, новий президент США, відмовившись від контактів з радянським урядом та листування з його главою, незабаром загострив радянсько-американські відносини і здійснив різку зміну зовнішньополітичного курсу в напрямі посилення військової експансії США на міжнародній арені. За Джонсона значних обсягів досягли військові витрати та гонитва озброєнь у США, розпочали мілітаризацію країни, якісне удосконалення ядерної зброї. Саме фіаско зовнішньополітичного курсу Л. Джонсона, його негативні геополітичні та внутрішньополітичні наслідки обумовили значною мірою необхідність розробки нової доктрини, а згодом – її практичну реалізацію.

Відомо, що з політичним курсом Л. Джонсона пов'язана трагічна сторінка американської історії – безпрецедентна ескалація війни у В'єтнамі. Зазначимо фрагментарно лише основні віхи курсу адміністрації Л. Джонсона в Індокитаї. На початку серпня 1964 р. американські військові після інциденту в Тонкінській затоці перейшли до відкритої збройної агресії проти Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ). Прийнята Конгресом США 7 серпня 1964 р. так звана «тонкінська резолюція», підписана Джонсоном 10 серпня, надавала

американському президенту необмежені повноваження щодо проведення військових дій в Індокитаї. З 1965 р. розпочались систематичні бомбардування американською авіацією територій Північного В'єтнаму з використанням хімічної зброї, мінування рік і т. п. Водночас Вашингтон розширював військові операції проти південноамериканських партизан [7, с. 188].

За вісім років війни у В'єтнамі (до січня 1973 р.) США скинули на Індокитайську землю понад 7,1 млн бомб, ракет та мін – в 3,5 раза більше, ніж було на всіх фронтах Другої світової війни. У В'єтнамі за 12 років (з січня 1961 р. до січня 1973 р.) загинуло 45 933 осіб і було поранено понад 300 американських військовослужбовців. Загалом війна обійшлася Сполученим Штатам у понад 140 млрд дол. [23, с. 168].

У своєму фундаментальному дослідженні «Дипломатія» Г. Кісінджер, радник майбутнього президента США Р. Ніксона, влучно зазначив: «страхіття В'єтнаму полягало не лише в способі вступу Америки у війну, а й у самому факті цього вступу, який не був підкріплений більш вивіреними оцінками можливих затрат» [6, с. 597]. На його думку, в ретроспективному плані президент Л. Джонсон не проаналізував можливостей досягнення Америкою військових та політичних цілей, не визначив необхідних для цього засобів і часових рамок, не з'ясував достовірності вихідних передумов, які обумовили відповідні зобов'язання з боку США. Проте Л. Джонсон від своїх численних радників отримав лише односторонню рекомендацію – намагатись здобути перемогу у В'єтнамі. Все це засвідчує, що в питаннях зовнішньої політики він відчував себе доволі невпевнено [6, с. 596].

З розгортанням агресії США у В'єтнамі відбувалось поступове посилення кризи зовнішньополітичного курсу Джонсона та неухильне падіння престижу та рейтингу американського президента. Оскільки протягом усього періоду свого президентства Ліндон Джонсон зосередився на воєнних діях у В'єтнамі, то основний вектор його зовнішньої політики мав звужений характер. Зазначимо, що доктрини глобального протистояння комунізму, проголошені попередниками Л. Джонсона, хоч і продукували представники американської політичної еліти, проте не свідчили про готовність громадськості країни в ім'я реалізації цієї зовнішньополітичної стратегії піти на значні як людські, так і матеріальні втрати. Національно свідомі американці вважали, що інтервенціоністський курс уряду неминуче викличе з їхнього боку протидію, якщо він передбачатиме:

- значні людські втрати;
- непомірні бюджетні витрати;
- скорочення соціальних програм;
- збільшення часового відрізка на реалізацію поставленої мети;
- готовність Сполучених Штатів до глобального конфлікту з непередбачуваними та, ймовірно, трагічними наслідками [3, с. 27].

Особливо несподіваною для Л. Джонсона стала заява Д. Ачесона, зроблена 15 березня 1968 року, в якій один з фундаторів доктрини «стримування» вказав на відсутність будь-якої довіри до глави Білого дому через подальше небажання

американського народу терпіти кровопролитну війну США проти В'єтнаму [3, с. 57].

Зазначимо, що у своїй зовнішньополітичній діяльності Л. Джонсон керувався ідеями та концепціями, розробленими американськими президентами від Трумена до Кеннеді. Йшлося про три основні аспекти їхніх зовнішньополітичних доктрин, такі як стримування комунізму, глобальна спрямованість національних інтересів США та економічна допомога союзним і нейтральним країнам. Проте власної зовнішньополітичної доктрини (у класичному розумінні цього поняття) президент Л. Джонсон через вищезазначені причини не виробив.

Наголосимо, що війна США у В'єтнамі вперше в історії Сполучених Штатів Америки спричинила ситуацію, за якої американські моральні цінності увійшли в протиріччя із зовнішньополітичним курсом держави. Це протиріччя спровокувало зіткнення між урядом та громадськістю, різке посилення конфронтації в американському суспільстві. Війна у В'єтнамі була «подвійною»: якщо одну вели в джунглях В'єтнаму з численними жертвами американських солдат, то іншу – в США як протест проти першої війни. Війна роз'єднала країну, сприяла розмежуванню цілей влади та більшості американського суспільства. Здебільшого американці, передусім молоде покоління, вважали в'єтнамську війну «аморальною», а дії американської армії у В'єтнамі «морально несправедливими».

Однак президент Л. Джонсон називав американських солдат «рятівниками» та «миротворцями», обґрунтовуючи необхідність розширення участі США у в'єтнамській війні традиційними американськими цінностями, апелюючи до антикомунізму та патріотизму, хоча зазначені цінності в конкретних обставинах тих років не впливали на пересічних американців.

Принцип єдності американської нації не відповідав зовнішньополітичним реаліям в'єтнамської війни. Зазначимо, що поразка у В'єтнамі викликала так званий «в'єтнамський синдром» – специфічну психологічну травму цілого покоління, яку виявили у багатьох американців – учасників бойових дій. На думку дослідників, правомірно говорити про психологічну травму американського суспільства загалом, оскільки Америці знадобилось доволі багато часу, щоб подолати почуття приниження, викликаного поразкою у В'єтнамі.

Діяльність американського президента Л. Джонсона була спрямована на несоціальну, зовнішню політику, що і спричинило серйозні економічні труднощі. Якщо 1960 р., у період завершення правління республіканців, рівень інфляції становив лише 1,5 %, то 1968 р., здебільшого унаслідок війни у В'єтнамі, він уже сягав 4,7 % [22, с. 29].

Розробляючи програму «великого суспільства», президент Л. Джонсон стверджував, що така потужна країна, як США, може дозволити собі мати як гармати, так і масло. Проте програма, як засвідчує історичний досвід, виявилась утопічною і зазнала краху.

Однак було б невірно пояснювати зміну економічної кон'юнктури США лише війною у В'єтнамі. Слід зважати і на ту обставину, що весь хід післявоєнного розвитку, зорієнтованого на «холодну війну» та пріоритети, вигідні військово-промислому комплексу, сприяв накопиченню кризових явищ в американській економіці. На думку німецького дослідника Марка Фрея, щирі сподівання американського президента на прогресивний розвиток і належне фінансування «великого суспільства» залишилися лише мрією. В очах багатьох американців Л. Джонсон втратив довіру. Для населення боротьба з бідністю у власній країні більше не узгоджувалась з війною далеко за межами Америки проти бідної держави [1, с. 487].

Глибока соціально-економічна криза в країні, ескалація війни у В'єтнамі, наростання антивоєнного руху в Сполучених Штатах та інших країнах різко понизили авторитет президента Джонсона, внесли розкол в його адміністрацію. Уже 1968 р. країною прокотилися могутні антивоєнні мітинги та демонстрації, під час яких демонстранти на знак протесту спалювали американські прапори; відбувалися зіткнення студентів з поліцією, масовий характер прийняло дезертирство.

Враховуючи жорстку критику свого зовнішньополітичного курсу, Л. Джонсон 31 березня 1968 р. виступив з офіційною заявою про припинення бомбардувань у Північному В'єтнамі і про відмову брати участь у виборах на пост президента [1, с. 487]. Це переконливо засвідчувало, що адміністрація президента виявилась нездатною усунути глибокі протиріччя в американському суспільстві.

Після вбивства 5 червня 1968 р. в Лос-Анджелесі сенатора Р. Кеннеді – брата покійного президента Джона Кеннеді – наступним кандидатом від Демократичної партії у серпні 1968 р. обрали Г. Хамфрі – віце-президента в адміністрації Л. Джонсона. Незважаючи на те, що в передвиборчій програмі демократів акцентували увагу на досягненнях уряду Джонсона в соціально-економічній сфері, проте її головним пунктом залишався агресивний курс зовнішньої політики, уособленням якого була війна, що тривала у В'єтнамі.

Республіканці в процесі передвиборчої кампанії 1968 р. акцентували увагу на кризі зовнішньополітичного курсу адміністрації Джонсона, на необхідності зміни політичного керівництва країни. На з'їзді республіканської партії 1968 р. Р. Ніксон з нагоди його висунення на посаду президента у своїй промові наголосив: «Після ери конфронтації прийшов час для ери переговорів». Водночас він зазначив, що головним елементом його політики, спрямованої на забезпечення міжнародних позицій Сполучених Штатів, має стати опора на силу, насамперед, військову. «Оскільки ми вступаємо в період переговорів, – наголосив Р. Ніксон, – ми відновимо силу Америки настільки, щоб завжди вести переговори з позиції сили і ніколи – з позиції слабкості» [11, с. 70]. Цю думку американський президент згодом підтвердив і у своїй інавгураційній промові. Саме агресивний зовнішньополітичний курс Л. Джонсона, відсутність всебічно обґрунтованої зовнішньополітичної стратегії, чітких і перспективних

доктринальних положень вважають певною причиною поразки Демократичної партії США на президентських виборах 1969 р.

Отож 5 листопада 1968 р. на президентських виборах кандидат на посаду президента від Республіканської партії Р. Ніксон у доволі складних умовах зміг перемогти кандидата від демократів Г. Хамфрі (42,7 %) та представника «третьої партії» Дж. Уоллеса (13,5 %): переможець зібрав лише 43,4 % голосів [22, с. 7]. Окреслимо основні віхи політичної біографії Р. Ніксона. Річард Ніксон (1913–1994) – державний і політичний діяч, 37-й президент США. Отримав юридичну освіту в Каліфорнії та Північній Кароліні. Упродовж 1937–1942 рр. працював юристом у різних фірмах, протягом 1942–1945 рр. служив у ВМФ США, отримав військове звання капітана. Член Палати представників (1945–1950), сенатор від Каліфорнії та Республіканської партії (1950–1953), віце-президент в адміністрації Ейзенхауера (1953–1961). Упродовж 1961–1967 рр. він працював юристом, займаючись адвокатською практикою. Президентом Сполучених Штатів Р. Ніксона обрали 1968 р., а 1972 р. – на другий термін. У відставку Ніксон подав 9 серпня 1974 р. у зв'язку з політичним скандалом («Уотергейтом»). Такими є головні політичні статті в короткій біографії 37-го президента США [4, т. 2, с. 283–284].

Цілком зрозуміло, що нова республіканська адміністрація Р. Ніксона прагнула взяти реванш у сфері зовнішньої політики, отож намагалась розробити і всебічно обґрунтувати концептуальні засади нового зовнішньополітичного курсу. Враховуючи, що американське суспільство відчувало значне фінансове і морально-психологічне напруження від політики «холодної війни», Р. Ніксон негайно розпочав пошук альтернатив доктрині «стримування», розробку концептуального забезпечення змін у зовнішньополітичній стратегії США. Адже, спираючись на основну післявоєнну американську зовнішньополітичну концепцію «стримування» у її різних модифікаціях, Вашингтон доволі жорстко висловлював свої наміри застосувати військову силу, щоб перешкодити прогресивному розвитку подій у різних регіонах світу.

Від різних політичних сил країни Р. Ніксон отримував пропозиції повернутися у сфері міжнародних відносин до політики ізоляціонізму, надавши йому нових форм. Широкою популярністю серед американської громадськості користувалась критика імперського курсу, підривної діяльності ЦРУ та гонитви озброєнь.

Опозиційні політичні сили країни висували вимоги посилити контроль з боку конгресу за діяльністю президента, зокрема, обмежити його правові підстави щодо військового втручання за кордоном [3, с. 58]. Найпотужнішим каталізатором змін в американському зовнішньополітичному курсі, розробки нових концептуальних підходів до сфери міжнародних відносин стало повне фіаско військових США в Індокитаї. Багатостраждальну землю В'єтнаму перетворили у полігон для випробувань не тільки новітньої бойової техніки, а й нових методів політики. У В'єтнамі пройшли перевірку і виявили своє банкрутство доктрина «локальної війни», концепція «ескалації». В результаті в очах правлячих кіл США відбулась відома девальвація військово-силових

підходів до вирішення міжнародних конфліктів та розчарування у можливостях забезпечення американських зовнішньополітичних інтересів виключно військовими методами. На думку академіка Г. Арбатова, війна у В'єтнамі переконливо засвідчила, що навіть величезна військова могутність, створена США, має свої межі, причому ці межі є вужчими, ніж цього вимагають політичні рамки Вашингтона [11, с. 68].

Наголосимо, що агресія у Південно-Східній Азії була однією з найважливіших причин незадоволення опозиції правлячими колами. У Сполучених Штатах в умовах посилення «в'єтнамського синдрому» значною мірою поширились антиінтервенціоністські настрої, а Пентагон та військово-промислові кола стали об'єктом гострої критики не тільки з боку лівих угруповань, а й значної частини членів конгресу, буржуазних засобів масової інформації. Наприкінці 60-х років значна частина діячів від Республіканської партії була переконана у невідповідності сподівань зміцнювати свої міжнародні позиції та водночас послабити вплив СРСР, інших соціалістичних країн, сил соціального прогресу в світі за допомогою агресивної політики. Тому уряд Ніксона, змушеного рахуватись з реальною ситуацією всередині країни і за кордоном, розпочав пошук нової зовнішньополітичної стратегії, яка б відповідала можливостям американського капіталізму в нових геополітичних умовах. При цьому слід враховувати і те, що американський уряд не відмовився від багатьох попередніх політичних цілей, оскільки весь час перебував під тиском ультрареакційних сил, які категорично відкидали будь-які позитивні зрушення в американській зовнішній політиці в бік реалізму [2, с. 263].

Однак будь-які зміни у зовнішньополітичній стратегії Вашингтона були можливі лише за умови припинення агресії у В'єтнамі. Посівши у січні 1969 р. найвищу посаду в американській державі, Р. Ніксон зосередився саме на цій проблемі і вважав своїм першочерговим завданням скористатись досвідом В'єтнаму в перспективному плані. Державний секретар США Г. Кісінджер у праці «Дипломатія» акцентував увагу на тому, що Сполучені Штати, залишаючись життєво важливим фактором міжнародної стабільності, виявились не в змозі витримати безперервний інтервенціоналізм, внаслідок якого 500 тис. американців опинились в Індокитаї за відсутності стратегії перемоги. На його думку, виживання людства насамперед залежало від відносин двох супердержав, однак мир у всьому світі залежав від того, чи зможе Америка провести межу між зобов'язаннями, в яких її роль виключно допоміжна, і моральними акціями, де її власна участь мала обов'язковий характер [6, с. 642].

У своїй інавгураційній промові Р. Ніксон визначив три базові принципи, за якими республіканське керівництво мало намір будувати свою військово-політичну стратегію – партнерство, сила і переговори. Планування переговорів з «потенційним противником» у числі рівноправних елементів стратегії, поряд з її традиційними компонентами – силою та партнерством, засвідчило повернення зовнішньої політики США до реалізму. Генеральною метою військово-політичної стратегії проголосили не завоювання абсолютно домінуючих позицій у світі, а збереження «динамічного статус-кво». Проте це не означало, що

адміністрація Ніксона мала намір передати до архіву теорію і практику американської сили. Своєю головною метою вона вважала перебудову зовнішньої політики на колишній військово-силовій основі, більше пристосованій до нових світових реалій.

Визначаючи факт стратегічного паритету між СРСР і США та намагаючись завуалювати основні принципи американського військового будівництва, адміністрація Ніксона висунула нову зовнішньополітичну доктрину. Головним політичним документом, який визначив контури нової військово-політичної стратегії республіканської адміністрації, стала «доктрина Ніксона», або «гуамська доктрина».

Скориставшись своїм перебуванням на о. Гуам під час поїздки країнами Азії, американський президент скористався нагодою, щоб висунути принципи, які визначали новий підхід його країни до міжнародних справ. Під час своєї прес-конференції на острові Гуам 25 липня 1969 р. він не лише оприлюднив доктрину, яка стала теоретичним підґрунтям зовнішньополітичної програми США як «основного керівництва для американської політики в Азії». Проголошена в умовах поразок США у В'єтнамі і наростання обурення американською громадськістю цією «брудною війною», «гуамська доктрина» підтвердила курс США на «безумовне виконання» всіх зобов'язань щодо військових угод, їхні наміри взяти під «ядерний захист» неядерних союзників і прагнення воювати в Азії «руками азіатів» [23, с. 169].

Власне перший варіант доктрини Ніксона проголосили у листопаді 1969 р., а в скорегованій формі – 18 лютого 1970 р., коли американський президент у своєму посланні Конгресу, що отримало назву «Нова стратегія в інтересах миру», наголосив на необхідності, враховуючи існуючий баланс ядерної потужності Радянського Союзу і США, спиратися не лише на силу, а й на переговори з протилежною стороною [10, с. 179]. Отже, «гуамська доктрина» як «доктрина Ніксона» переросла в теоретичне обґрунтування глобальної стратегії Сполучених Штатів у всьому світі. Зазначимо, що в основу цієї зовнішньополітичної стратегії покладено три принципи:

- 1) партнерство союзників у міжнародній політиці;
- 2) нарощування військової сили;
- 3) готовність вести переговори з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами.

У «доктрині Ніксона» чітко окреслено фундаментальні засади зовнішньої політики США. Нагадаємо, що концептуальні підходи Ніксона до вироблення нової зовнішньополітичної стратегії базувались на відповідній структуризації національних інтересів Сполучених Штатів. Свій ґрунтовний підхід до дотримання зовнішньополітичного курсу і власне розуміння системи національних інтересів Р. Ніксон найповніше сформулював в останній праці «Злови момент», опублікованій 1992 р. В ній американський президент, зокрема, наголосив, що для визначення американського варіанта політичного інтервенціоналізму вкрай необхідно чітко визначити різницю між життєвими, критичними і периферійними національними інтересами, жоден з яких

неможливо захистити тривалий час ресурсами однієї держави, навіть такої сильної, як США [3, с. 60].

Зазначимо, що до «життєвих інтересів» Сполучені Штати традиційно зачисляють ті, що становлять безпосередню загрозу державній безпеці. Наприклад, збереження суверенітету країн Західної Європи, Японії, Канади, Перської затоки, нерозповсюдження ядерної зброї у світі. Для захисту цих інтересів офіційний Вашингтон готовий вдаватися до будь-яких засобів, включаючи використання військової сили.

«Критичним інтересом», з офіційної точки зору адміністрації США, вважають такий, втрата якого спровокує безпосередню загрозу одному із життєвих інтересів (наприклад, загрозу Південній Кореї чи одній з центральноамериканських країн розглядають як загрозу, відповідно, Японії та Мексиці).

Зрештою, до «периферійних інтересів» належать такі, нанесення шкоди яким опосередковано може загрожувати життєвим і критичним інтересам (наприклад, агресія проти Малі потребує зваженого аналізу для з'ясування можливих наслідків для США, а за необхідності – організації американської відповіді).

Відповідно до поділу національних інтересів Ніксона, що базується на принципах практичного ідеалізму, існує градація рівнів втручання: воно може бути не лише військовим, а й економічним чи політичним. У своїй зовнішньополітичній доктрині президент запропонував такі критерії американського втручання у конфлікти, які безпосередньо не зачіпатимуть національних інтересів США (В'єтнам і Корея):

1. Дотримання підписаних Сполученими Штатами міжнародних угод і договорів.

2. Наявність ядерної загрози для союзних держав чи інших країн, що входять до сфери життєвих інтересів США.

3. Неядерна агресія проти суверенних держав [3, с. 62].

Однак реальність важко було помістити в межі формальних критеріїв. Тому, на думку Г. Кісінджера, запевнення офіційного Вашингтона в неухильності дотримання Америкою взятих на себе міжнародних зобов'язань були не більш ніж «ударом залізної палиці по днищу пустого відра» [6, с. 643]. Адаже за будь-яких обставин ключовим питанням ядерної ери вважають не дотримання зобов'язань як таких, а їхнє визначення і тлумачення. До речі, «доктрина Ніксона» не містила конкретних вказівок на методи чи способи розв'язання розбіжностей між союзниками стосовно ядерної стратегії.

Наголосимо, що «доктрина Ніксона» слугувала спробою американської політичної еліти, хоча суперечливою і непослідовною, пристосуватись до нового співвідношення сил у світі, до нової структури міжнародних відносин – пристосуватись так, щоб зберегти своє лідерство у капіталістичному світі. Для цього, на думку американських експертів, необхідно було вирішити дві найбільші проблеми: по-перше, звільнитись від жорсткості зовнішньополітичних зобов'язань, які мали Сполучені Штати перед своїми союзниками, – зробити їх гнучкішими та відповідними до своїх реальних

можливостей; по-друге, підняти рівень власне американських можливостей на світовій арені, компенсуючи своє відносне зовнішньополітичне послаблення ширшим залученням сил і засобів союзників до реалізації власних глобальних амбіцій [5, с. 17].

Пояснюючи смисл власної зовнішньополітичної доктрини, американський президент зазначив, що Сполучені Штати зберігають вірність союзам, укладеним у роки «холодної війни», проте основна його думка полягала в тому, що «Америка не може і не буде розробляти всі плани, всі програми, виконувати всі рішення і брати на себе у всьому обсязі оборону держав, пов'язаних з США союзницькими узами. Ми будемо надавати допомогу в тих випадках, – наголосив у своєму посланні до народу Р. Ніксон, – коли в цьому є реальна необхідність і коли це буде відповідати нашим інтересам» [11, с. 70].

Усунення жорсткості в новій доктрині, на думку її авторів, досягають тим, що декларують пріоритет нинішніх «національних інтересів» США перед міжнародними зобов'язаннями, прийнятими раніше. «Ми беремо участь у світових справах не тому, що маємо певні зобов'язання. Наші інтереси повинні визначати наші зобов'язання, а не навпаки», – тлумачив сутність своєї зовнішньополітичної концепції Р. Ніксон [5, с. 17].

Отже, президент давав зрозуміти своїм союзникам, що зобов'язання США стосовно військових договорів віднині будуть виконувати не автоматично, а залежно від обставин та зацікавленості в цьому Сполучених Штатів. У такий спосіб республіканська адміністрація забезпечувала для себе більшу свободу маневру. Обіцянка президента, висловлена в «гуамській доктрині», не втягуватись у ситуації, подібні до в'єтнамської, мала на меті не тільки заспокоїти соціальну думку, а й відображала певне усвідомлення у вищих республіканських ешелонах політичної влади небезпеки подальших військових авантур. Водночас у плані розвитку «доктрини Ніксона» уряд здійснив декілька кроків щодо розподілу «тягаря» відповідальності за збереження непохитних принципів взаємовідносин між США та їхніми союзниками. Уряд Ніксона намагався звести до мінімуму безпосередню участь військ США у «внутрішніх» та «локальних конфліктах», у війнах проти революційних визвольних сил прогресивних режимів [8, с. 234–235].

Зазначимо, що важливим елементом своєї зовнішньополітичної доктрини Р. Ніксон вважав також партнерство. «Стрижнем нашої нової зовнішньої політики є партнерство, яке відображає основний принцип міжнародної структури, до якої ми прагнемо», – підкреслив американський президент у другому посланні до американського народу [5, с. 21].

Звернення американських правлячих кіл до «партнерства» як до одного із важливих принципів своєї зовнішньої політики містить у собі, принаймні, дві причини. Перша полягає у відносному зменшенні могутності та глобальних можливостей Сполучених Штатів та у відповідному зростанні цих компонентів у їхніх союзників. Тому «партнерство», проголошене Вашингтоном, відображало прагнення підвищити рівень американських можливостей на міжнародній арені. Друга причина пов'язана з тим, що у тогочасному світі

відбувався об'єктивний процес зміцнення самостійності держав, які більшою чи меншою мірою залежали від США. Це стосувалось як розвинутих капіталістичних країн, так і країн «третього світу». В таких умовах правлячі кола США намагались, з одного боку, виступили перед світовою громадськістю у ролі ініціаторів цього процесу, а з іншого – зробити спроби спрямувати його в русло загальних інтересів капіталістичної системи, які найбільш рельєфно уособлювали США.

Зазначимо також, що «доктрина Ніксона» передбачала різні рівні партнерства. Перший – це «партнерство» з розвинутими капіталістичними країнами, Західною Європою, Японією і т. п.

Американські фахівці у галузі зовнішньої політики, наприклад, вважали: оскільки Сполучені Штати в минулому допомогли цим державам у стабілізації домінуючої в них капіталістичної системи, відновленні своїх економічних та політичних позицій у сучасному світі, то ці країни здатні брати на себе певну частку відповідальності за долю капіталізму як у своїй країні, так і в світовому масштабі, безперечно, за умови збереження загального керівництва з боку США.

Другий рівень «партнерства» стосувався відносин Сполучених Штатів з окремими країнами «третього світу». Вашингтон не розглядав їх як рівноправних та вигідних партнерів у глобальному протиборстві з антиімперіалістичними силами. Отож головною метою американської політики стосовно цієї групи країн було створення та підтримка стійких проамериканських режимів. Зазначимо, що принцип «партнерства» в тому вигляді, у якому його намагались застосувати правлячі кола США, є внутрішньо суперечливим. Адже значна кількість держав, навіть за наявності політичної спільності їхніх режимів з правлячими колами США, відкидала експансіоністські устремління Вашингтона.

Наголосимо, що важливим компонентом глобальної «доктрини Ніксона», одним з пріоритетних дипломатичних засобів реалізації нової зовнішньополітичної стратегії Вашингтона, став «трикутник» Ніксона–Кісінджера, метою якого було перетворення світу, заснованого на біполярному протистоянні, на стратегічний трикутник за участю СРСР, США та Китаю. Причому, на думку Г. Кісінджера, китайський чинник у радянсько-американських відносинах (за американською термінологією – китайська карта) не лише надавав США можливість підтримувати рівновагу стимулів, щоб зробити Кремль поступливішим, а й відігравав провідну роль в активізації процесів розрядки міжнародних відносин. Він, зокрема, вважав, що зі зближенням Америки з Китаєм найкращим вибором для Радянського Союзу стало послаблення напруженості зі Сполученими Штатами [10, с. 179].

Отже, «доктрина Ніксона» стала прагматично-політичною реакцією на зміни, які відбулися в післявоєнному світі, і характеризувалася спробами наблизити рівень американських можливостей до деяких реальностей міжнародного життя. Це застосування передбачало усунення жорсткості «зовнішньополітичних зобов'язань», прийнятих у минулому, для того, щоб неефективно витратити людські і матеріальні ресурси на другорядних напрямках.

Зауважимо, що нова зовнішньополітична доктрина не спричинила кардинальних змін основних принципів зовнішньої політики США, проте вона внесла суттєві корективи в методи її здійснення. Саме це зазначив у газеті «Юнайтед Стейтс Ньюс енд Уорлд Ріпорт» американський президент: «Ми зберегли своє розуміння цілей для Америки, але переглянули шляхи їхнього досягнення, пристосувавши їх до обставин, які постійно змінюються у динамічному світі» [5, с. 27].

Ці корективи були не зовсім послідовними. Закладені в них тенденції за певних умов сприяли стимулюванню американської зовнішньої політики до пошуків реалізму, однак вони містили також тенденції, які підштовхували в бік протистояння супердержав, нагнітання напруженості у міжнародних відносинах між ними.

Принципово важливим у науково-пізнавальному та у прикладному сенсі стане системний аналіз елементів повчального досвіду практичної реалізації «доктрини Ніксона».

Зазначимо, що головна зовнішньополітична ідея Ніксона полягала у якомога швидшому припиненні агресії у В'єтнамі. За підрахунками дослідників, під час перебування у Білому домі президентові вдалося скоротити американський контингент у 22, а фінансові витрати – у 8 разів [3, с. 59]. Посилюючи використання військової техніки та вдаючись до масованих бомбардувань, Ніксон активно вів таємні дипломатичні переговори з Північним В'єтнамом. Інша складова його зовнішньополітичної концепції полягала у порозумінні з КНР, зважаючи на радянсько-китайську напруженість. У цьому випадку Ніксон удався, насамперед, до методів таємної дипломатії. Принцип роздвоєності став прикметною ознакою зовнішньополітичної доктрини Р. Ніксона, яку він запроваджував у практику на в'єтнамській землі. Її сутність полягала в тому, що стримувати комунізм необхідно через озброєння прихильників американського варіанта щільного розвитку у різних кайнах світу, де з'являється комуністична загроза. Позиція Ніксона базувалася і на традиційній для американського політичного мислення тезі про те, що «американський варіант демократії можна прищепити на будь-якій землі».

Наголосимо, що особливістю політики «в'єтнамізації», яку офіційний Вашингтон розглядав як важливим елемент зовнішньополітичної доктрини, було здійснення модернізації південнов'єтнамських сил Сполученими Штатами в процесі американської агресії в Індокитаї. Головна місія американських військ полягала у сприянні південнов'єтнамським збройним силам, щоб «вони могли прийняти на себе повну відповідальність за безпеку Південного В'єтнаму». Програму «в'єтнамізації» розглядали у Вашингтоні як проект майбутнього перегрупування США та їхніх союзників в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Сполучені Штати зберігали за собою функцію «охорони американської присутності» у В'єтнамі. Проте під впливом наростання воєнного руху, гучних і рішучих протестів громадськості 19 вересня 1969 р. президент Ніксон виступив із заявою, в якій проголосив початок поетапного виведення незалежних військ із В'єтнаму. 3 листопада 1969 р. у своєму публічному зверненні до американського

народу він не лише розкрив сутність доктрини «в'єтнамізації війни», а й запропонував декілька мирних ініціатив, спрямованих на розв'язання в'єтнамської проблеми, визнаючи при цьому необхідність виведення американських військ із В'єтнаму, в якому до цього часу вже загинула 31 тис. американських військовослужбовців [7, с. 198–199].

Наступні звернення президента Ніксона засвідчили визнання провалу в'єтнамської авантюри, нездатності Сполучених Штатів отримати стратегічну перемогу військовим шляхом.

Курс на «в'єтнамізацію» війни не сприяв покращенню становища у В'єтнамі, зменшенню напруженості антивоєнних виступів у Сполучених Штатах, отож 30 червня 1970 р. Сенат схвалив заборону на надання військової допомоги Камбоджі, проведення на її території бойових дій, чим вперше обмежував повноваження президента в умовах військового часу. Незважаючи на спробу президента Ніксона скористатись правом вето, 15 серпня 1973 р. фінансування американських військових дій в Лаосі та Камбоджі припинили [7, с. 201].

Хоча «в'єтнамізація» і була ризикованим кроком, проте, з позицій здорового глузду, виявилась найкращим зі всіх потенційно важливих варіантів застосування нових форм і методів розв'язання нагальних для США зовнішньополітичних проблем. На думку Г. Кісінджера, її перевага полягала в тому, що вона поступово привчала американський та південнов'єтнамський народи до неминучості виведення експансіоністських військ США з Індокитаю [6, с. 620].

У контексті доктринального варіанта стримування комуністичних впливів на становлення прорадянських режимів Р. Ніксон здійснив спробу започаткувати широкий діалог з Китаєм та СРСР. Реалізуючи стратегію перетворення світу, заснованого на протистоянні двох супердержав, у стратегічний трикутник, Сполучені Штати здійснили в липні 1969 р. серію односторонніх ініціатив, які засвідчили наявність нових тенденцій у зовнішньополітичному курсі Америки.

Зокрема, зняли заборону на поїздки американців до Китайської Народної Республіки. Американцям також дозволили ввозити до Сполучених Штатів виготовлені в Китаї товари на суму в сто доларів. Ці незначні заходи переконливо показували новаторський підхід Америки до гострих міжнародних проблем [6, с. 657].

Загалом період президентства Ніксона співпав зі зростаючим розумінням необхідності загальних змін у підходах до міжнародних відносин. Трагічна війна у В'єтнамі зміцнювала серед американців, з одного боку, прагнення відмежуватись від повсюдного втручання, а з іншого – штовхала політиків до пошуків кардинально нових концепцій здійснення міжнародної політики. Суттєвою складовою у кожному випадку виступали американо-радянські відносини. Головним бар'єром на шляху до внесення в них позитивних змін виступали ідейно-політичні накопичення двох десятиліть стримування комунізму. Їхні руйнівні наслідки найбільше давалися взнаки у неможливості швидкого подолання взаємної недовіри і підозр. Американська громадськість і навіть експерти з проблем Радянського Союзу ніяк не могли сприйняти недавніх

одіозних опонентів як партнерів на переговорах [3, с. 62]. Оскільки варіативна структуризація і схематизація національних інтересів, здійснених Р. Ніксоном, не могла виконати роль каталізатора «пом'якшення» американо-радянських відносин, то функціональні зусилля у цьому напрямі перебрав на себе помічник президента з питань національної безпеки Генрі Кісінджер та його апарат. Саме колишній директор Гарвардського міжнародного семінару зміг переконати президента у необхідності формування нового концептуального фундаменту зовнішньої політики США, невід'ємною складовою якої мала стати доктрина розрядки як у теоретичному вимірі, так і її реалізація у сфері практичної політики. На думку Надзвичайного і Повноважного Посла СРСР в США 1962–1986 рр. А. Добриніна, період 1969–1972 рр. був «унікальним періодом» в історії радянсько-американських відносин, позначених «безпрецедентним» покращенням відносин між двома країнами, «періодом прориву до їх нової якості» [19, т. 1, кн. 1, с. 7]. Зазначимо, що цей прорив не позначений автоматизмом, оскільки для того, щоб своєчасно розгледіти цю можливість та використати її, потрібна була значна далекоглядність, сміливість та політична воля обох країн. Радянське керівництво, незважаючи на наявність ідеологічних комплексів, дійсно прагнуло до покращення відносин зі Сполученими Штатами, вбачаючи в цьому ключ до вирішення найважливіших міжнародних та внутрішніх соціально-економічних проблем. Активну роль у цьому відіграв Генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнєв, який пов'язував свою політичну репутацію з успіхом розрядки у відносинах із Заходом. Майбутні заокеанські партнери Радянського Союзу – президент Р. Ніксон та його головний зовнішньополітичний радник, енергійний помічник Генрі Кісінджер – на той час розпочали активний пошук виходу із безперспективної «холодної війни» на шляху подолання існуючих традицій і стереотипів американської політики, насамперед, у відносинах з СРСР.

Під впливом Г. Кісінджера Р. Ніксон, здебільшого, розглядав розрядку у відносинах США з Радянським Союзом і певне зближення з Китаєм як крок на шляху відродження довіри американської та світової громадськості до зовнішньої політики Вашингтона як такої, базові принципи якої формуються на засадах відданості ідеї загального миру та глобальної стабільності.

Значну роль у створенні політичної та договірно-правової засад співпраці між СРСР і США відіграла зустріч лідерів двох держав, що відбулася у Москві 22–30 травня 1972 р. З ініціативи радянської сторони Р. Ніксон і Л. Брежнєв підписали політичний документ «Основи взаємовідносин між СРСР і США», у якому зафіксували базові принципи двосторонніх відносин держав. Зокрема, у ньому зазначили, що мирне співіснування – це єдина основа для підтримання відносин між обома країнами, і констатували необхідність відвернення загрози виникнення ядерної війни [10, с. 181]. Під час розмови з президентом Р. Ніксоном Генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнєв висловив впевненість у тому, що цей документ «може стати своєрідним фундаментом нової ери у відносинах між СРСР і США» [19, т. 1, кн. 2, с. 368].

Найважливішим наслідком зустрічі у верхах стало підписання 26 травня 1972 р. безстрокового Договору про обмеження систем ПРО й Тимчасової угоди про деякі заходи в галузі обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСО–1). Ці документи поклали початок створенню договірної основи процесу розрядки. Конкретним практичним втіленням «доктрини Ніксона» стало також підписання 29 травня 1972 р. керівниками обох держав «базових принципів» торговельних відносин між СРСР і США. Відповідно до них, Москва надала офіційну згоду щодо повернення до 2001 р. 722 млн дол. боргу за ленд-лізом, натомість Вашингтон зобов'язався сприяти розширенню американських кредитів Радянському Союзу та лобюванню у конгресі ідеї надання СРСР особливого сприяння у торгівлі та зняття тарифних обмежень на радянські поставки [3, с. 63].

Отже, «доктрина Ніксона» посідає чільне місце в зовнішньополітичному арсеналі та в еволюції післявоєнної політики США. Вона стала невід'ємним компонентом зовнішньополітичної стратегії США після закінчення «холодної війни» – стратегії глобального домінування. Зазначена доктрина, з одного боку, тісно та органічно у змістовному та ідеологічному сенсі пов'язана з попередніми зовнішньополітичними концепціями американського уряду, а з іншого – суттєво відрізняється від них. Зазначимо, що «доктрина Ніксона» значною мірою спрямована не стільки на вирішення реальних політичних проблем, скільки передбачала вплив на суспільну думку країни, втілювала прагнення спокою. Доволі переконливо це продемонструвала політика «в'єтнамізації».

Наголосимо, що зовнішньополітична концепція адміністрації Р. Ніксона намагалась балансувати між двома імперативами: з одного боку, вона не могла не враховувати певних геополітичних реалій світу, що динамічно змінюється, а з іншого – важко було ігнорувати і ту обставину, що політичні та економічні устремління правлячого класу США суперечили цим реаліям. Цим значною мірою обумовлена подвійність, непослідовність, внутрішня суперечливість нової зовнішньополітичної доктрини США.

Окрім союзних стратегічних і тактичних прорахунків, варто зазначити певні зовнішньополітичні успіхи Р. Ніксона, які демонструють і прагматичну спрямованість, і політичні здобутки, пов'язані з реалізацією зазначеної доктрини. Зокрема, та обставина, що колишній мисливець за комуністами здійснив конкретні зовнішньополітичні заходи щодо покращення відносин з обома соціалістичними країнами і 1972 р. став першим американським президентом, який з офіційним візитом відвідав Китай та Радянський Союз, була, безперечно, одним із найважливіших дипломатичних кроків США з початку «холодної війни», який суттєво трансформував формат міжнародних відносин та активізував процес формування принципів нового зовнішньополітичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 640 с.

2. Громыко А. Внешняя политика США: уроки и действительность. 60–70-е годы / А. Громыко. – М. : Международные отношения, 1978. – 312 с.
3. Дашкевич А. Принципові засади зовнішньополітичної стратегії США: від Г. Трумена до Рейгана / А. Дашкевич. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1996. – 73 с.
4. Дипломатический словарь : в 3 т. – М. : Наука, 1985. – Т. II. – 502 с.
5. Доктрина Никсона / отв. редакторы Ю. П. Давыдов, В. В. Журкин, В. С. Руднев. – М. : Наука, 1972. – 232 с.
6. Кисинджер Г. Дипломатия / Г. Кисинджер ; пер. с англ. В. В. Львова ; послесл. Г. А. Арбатова. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
7. Лютых А. А. Внешняя политика США: от Трумена до Буша–мл. : учебное пособие / А. А. Лютых, В. А. Тонких. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2008. – 362 с.
8. Мельников Ю. М. Внешнеполитические доктрины США / Ю. М. Мельников. – М. : Наука, 1970. – 495 с.
9. Мельников Ю. М. Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945–1982 гг. / Ю. М. Мельников. – М. : Политиздат, 1983. – 368 с.
10. Міжнародні відносини та світова політика : підручник / кер. авт. кол. В. Крушинський ; за ред. В. А. Манжолі. – К. : Київський університет, 2010. – 863 с.
11. Никонов В. А. Республиканцы: от Никсона к Рейгану / В. А. Никонов. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 287 с.
12. Никонов В. А. От Эйзенхауэра к Никсону. Из истории республиканской партии США / В. А. Никонов. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 288 с.
13. Петровский В. Ф. Американская внешнеполитическая мысль. Критический обзор организации, методов и содержания буржуазных исследований в США по вопросам международных отношений и внешней политики / В. Ф. Петровский. – М. : Международные отношения, 1976. – 336 с.
14. Петровский В. Ф. Буржуазные внешнеполитические концепции и идеологическая борьба на международной арене / В. Ф. Петровский. – М. : Знание, 1977. – 64 с.
15. Петровский В. Ф. Внешняя политика США: Теоретический арсенал / В. Ф. Петровский. – М. : Знание, 1973. – 40 с.
16. Петровский В. Ф. Доктрина «национальной безопасности» в глобальных стратегиях США / В. Ф. Петровский. – М. : Международные отношения, 1980. – 336 с.
17. Політична енциклопедія / редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
18. Рогов С. М. Советский Союз и США: поиск баланса интересов / С. М. Рогов. – М. : Международные отношения, 1989. – 344 с.
19. Советско-американские отношения. Годы разрядки 1969–1976 : сборник документов. – Т. 1. – 1969 – май 1972. – в 2 кн. – Кн. 1, 1969–1971. – М. : Международные отношения, 2007. – 752 с; Кн. 2, январь–май 1972. – М. : Международные отношения, 2007. – 624 с.
20. Сырин В. В. История США : учебное пособие / В. В. Сырин. – СПб : Питер, 2003. – 192 с.
21. Сырин В. В. Политическая история США XVII–XX вв. / В. В. Сырин – М. : Весь мир, 2001. – 400 с.
22. Фурсенко А. А. Президенты и политика США. 70-е годы / А. А. Фурсенко. – М. : Наука, 1989. – 295 с.
23. Цветков Г. Н. СССР и США: отношения, влияющие на судьбы мира / Г. Н. Цветков. – К. : Выща шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1988. – 272 с.
24. Ширяев Б. А. Внешняя политика США. Принципы, механизмы, методы : курс лекций / Б. А. Ширяев. – 2-е изд. – СПб., 2007. – 442 с.
25. Яковлев А. Н. От Трумена до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века / А. Н. Яковлев. – М. : Мол. гвардия, 1985. – 416 с.

Стаття надійшла до редколегії 01.09.2016

Прийнята до друку 15.10.2016

**FOREIGN POLICY OF NIXON DOCTRINE FOR STRATEGIC OBJECTIVES
OF AMERICAN DIPLOMACY**

Anatoliy Pavko

*National Academy of Management,
15, Puhachova Str., Kyiv, Ukraine, 00125, tel. 044-246-24-46,
email: yanapavko@yandex.ua*

In the article on the basis of creative use of different sources and sociohumanistic literature and the foreign policy «Nixon's doctrine» is analyzed. the significance in implementation of strategic tasks the modern american diplomacy is demonstrated.

Key words: foreign policy concept; «Nixon's doctrine»; «syndrome of Vietnam»; «guyamese doctrine»; global strategy of the USA.